

FTAXP:30.81.82

<https://orcid.org/0000-0001-6160-3153>

<https://orcid.org/0000-0002-9245-7513>

<https://orcid.org/0000-0001-8936-8134>

Бескемпилова Г.К., *Жумагулова Ж.Ж., Турсынбаева Г.К.

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан

филология ф.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан

**ӘБИШ КЕКІЛБАЕВТЫҢ «ҮРКЕР», «ЕЛЕН-АЛАҢ» ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ
МОНОЛОГТЫҢ КЕНДІГІ МЕН ДӘЛДІГІ**

***Автор-корреспондент:** gulzhan.beskempirova@auuezov.edu.kz

Түйін: Сонау антикалық дәуірдегі мифтен қазіргі өскен, күрделенген үлкен жанрроманға дейінгі кезенді алып жатқан үлкен тарихи тәжірибені, дамуэволюциясын бастан кешірген ішкі монолог тәсілі өзінің шын мәніндегі көркемдік қызметіне жазба әдебиетте, әсіресе прозада ғана ие болды. Ол көркем проза арқылы өзінің әдебиеттегі орнын белгіліп, ғылыми айналымға түсіп, ғылыми-теориялық анықтамаға ие болған ішкі монолог тәсілі қазақ әдебиетіндегі XX ғасыр басындағы прозада орын алды. Көбінде кейіпкердің ішкі ойын немесе кейіпкерді сөйлетудің бір тәсілі ретінде эпизодтық ретте қолданылып келген қарапайым, дәстүрлі монолог тап осы кезеңде өзінің сапалық өсу сатысын бастан кешірді. Ол енді тек көркем шығармадағы кейіпкерді сөйлету, оның ішкі ойын жүйелі түрде айтып шығу секілді қарапайымдылықтан біржола қол үзіп кетпесе де бөлектеніп, дербес тәсілге, яғни ішкі монологқа айналды.

Кілт сөздер: миф, монолог, эволюция, проза, антика, эпизод, диалог

МРНТИ: 30.81.82

<https://orcid.org/0000-0001-6160-3153>

<https://orcid.org/0000-0002-9245-7513>

<https://orcid.org/0000-0001-8936-8134>

Бескемпилова Г.К., *Жумагулова Ж.Ж., Турсынбаева Г.К.

старший преподаватель, ЮКИУ им. М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

к.филолог.н., доцент, ЮКИУ им. М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

старший преподаватель, ЮКИУ им. М.Ауэзова. Шымкент, Казахстан

**ШИРОТА И ТОЧНОСТЬ МОНОЛОГА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АБИША
КЕКИЛЬБАЕВА «УРКЕР», «ЕЛЕН-АЛАН»**

***Автор-корреспондент:** gulzhan.beskempirova@auuezov.edu.kz

Аннотация: Подход внутреннего монолога, переживший огромный исторический опыт, эволюцию развития, занимавший от мифа еще в древности до современного, усложненного большого жанра, до романа, приобрел свою поистине художественную деятельность только в письменной литературе, особенно в прозе. Он обозначил свое место в литературе через художественную прозу, вошел в научный оборот и получил научно-теоретическое определение, способ внутреннего монолога занял место в прозе начала XX века в казахской литературе. В большинстве случаев простой традиционный монолог, который использовался эпизодически как внутренняя игра персонажа или как один из способов выражения персонажа, в этот период претерпел стадию своего качественного роста. Он стал самостоятельным подходом, то есть внутренним монологом, хотя и не лишенным раз и навсегда простоты, как если бы речь героя в художественном произведении, систематическое высказывание его внутренней мысли.

Ключевые слова: миф, монолог, эволюция, проза, антика, эпизод, диалог

IRSTI: 30.81.82

<https://orcid.org/0000-0001-6160-3153>

<https://orcid.org/0000-0002-9245-7513>

<https://orcid.org/0000-0001-8936-8134>

Beskempirova G.K.,* Zhumagulova Zh.Zh., Tursynbayeva G.K.

senior lecturer, M.Auezov SKU. Shymkent, Kazakhstan

candidate of philological Sciences, M.Auezov SKU. Shymkent, Kazakhstan

senior lecturer, M.Auezov SKU. Shymkent, Kazakhstan

**THE BREADTH AND ACCURACY OF THE MONOLOGUE IN THE WORKS OF
ABISH KEKILBAYEV «URKER», «YELEN-ALAN»**

***Corresponding author:** gulzhan.beskempirova@aeuzov.edu.kz

Abstract: The inner monologue approach, which has experienced a huge historical experience, the evolution of development, occupying the period from the myth of the distant antiquity to the novel, a huge, complex genre that has grown to the present, has acquired its true artistic function only in written literature, especially in prose. He established his place in literature through artistic prose, entered the scientific circulation and received a scientific and theoretical definition, the internal monologue approach took place in the prose of the beginning of the twentieth century in Kazakh literature. A simple, traditional monologue, often used episodically as a character's inner game or as a way to communicate the character, has experienced a stage of qualitative growth during this period. It has now become an independent approach, that is, an internal monologue, although it has not been permanently separated from the simplicity of speaking only a character in a work of art, systematically expressing his inner thoughts.

Key words: myth, monologue, evolution, prose, antika, episode, dialogue

Kіріспе

Көркем шығармадағы ішкі монологтың зерттеу нысандары. Тілдің қалыпты тірегі – сөз. Ол халқымыздың бағзы заман бергі тіршілігінің, елдігі мен ерлігінің сара жолының үлкен куәсі. Сол тіл сөздердің байлығын көрсетеді-нағыз өнер туындысы. Белгілі бір жазушының шығармасының тілін ғылыми тұрғыдан қарастыра отырып, оны қалай зерттеу керек, ғылыми ізденіс қай жерде басталып, аяқталуы керек, зерттеуші қандай мәселелерді қамтуы керек, жүйелеу, түсіндіру, лингвистикалық фактілерді талдау принциптері қандай және т.б. Өйткені бұл мәселелерде көшбасшы ашық деп айту қиын. Егер олар түсініксіз болса, онда объективті қорытынды жоқ, сондықтан нақты ғылыми іздеуді қажет етеді. Осы мәселелерді шешу үшін біз "Ішкі монологтың автор баяндауындағы орны мен көркемдігі" тақырыбында зерттеу мақаласын жариялауды мақсат еттік.

Авторлық баяндаудағы ішкі монологтың орны мен көркемдігін анықтау үшін Әбіш Кекілбаевтың «Үркер», «Елең-алаң» шығармалары пайдаланылды және монологтың түр-тұлғасын, кеңдігін, дәлдігін сипаттау мақсатында С.Өтениязовтың «Кемел ойлы, көркем сөзді шежіре» - атты диссертациялық зерттеу еңбегін, сондай-ақ ішкі монологтың автор баяндауындағы орнын сипаттап көрсету негізінде 2016 жылдың 10-қыркүйегінде А.Ақмұрзиеваның монологтың түрлерін қарастырған «Бопай ханым» тақырыбымен Атырау газетінде жарық көрген зерттеу мақаласы қолданылды.

Зерттеу мақсаты: Ішкі монологтың автор баяндауындағы орны мен көркемдігін анықтау болып табылады.

Зерттеудің міндеті:

- Ішкі монологтың автор баяндауындағы орнын сипаттау;
- Ішкі монологтың көркемдік ерекшеліктерін қарастыру;

Зерттеу әдістері: Зерттеудің негізгі әдіс-тәсілдері – тақырыптық, идеялық, композициялық ерекшеліктері талдау, жинақтау, ой қорыту, жүйелеу. Мақалада жасалған ой-

пікірлер, зерттеу нәжілері жоғары оқу орындарында оқытылатын «Әдебиеттануға кіріспе», «Әдебиет сыны» пәндерде және түрлі арнайы семинар мен курстардың тақырыптарына енгізіліп, алынған теориялық тұжырымдамаларды қолдану

Теориялық талдау

Көркем шығарманың тілін байыпты зерттеген және айтарлықтай жетістіктерге жеткен ғалымдардың бірі Г.Винокур өнер туындысында тіл үш түрлі қасиетте көрінеді деп санайды (ауызекі тіл, әдеби норманың үлгісі және көркем шығарманың тілі).

Академик В. Виноградов тілдік бағалаудың үш түрін ұсынады. Бұл, біріншіден, жалпы тілдік стиль немесе құрылымдық стиль, екіншіден, сөйлеу стилі, үшіншіден, көркем әдебиет стилі. Олардың ішіндегі ең кішісі-көркем әдебиет стилі. Көркем әдебиет тілін зерттеудегі алғашқы қадамдарды ХІХ ғасырдың аяғы мен ХХ ғасырдың басында Еуропалық корреспондент ғалымдар жасағаны белгілі.

Тек бір адамның ішкі көңіл-күйін білдіретін және кейіпкерді айту тәсілі болып табылатын ішкі монолог көбінесе өнер туындыларында дәстүрлі, қарапайым монолог ретінде қызмет етеді және оның ішкі монологтан басқа айырмашылығы-жүйеленген сөз. Ал ішкі монологта дәйектілік әрдайым сақталмайды. Бұл ішкі монологтың монолог түріндегі жүйелі мәлімдемеден айырмашылығы, яғни бір ой тірі болғанда, логикалық байланыс бұзылады, ол қайта оралады, қайта басталады және көптеген бұл жағдайда сезім құбылысының тұтастығы саналы түрде сақталмайды. ХХ ғасырдың басындағы прозада кейіпкерлердің ішкі сөйлеуінің логикалық байланысын саналы түрде ажырату және ой мен сезім құбылысының тұтастығын сақтамау бөтен емес. Сондықтан бүгінгі басты мәселе-ішкі монологиялық құрылымдар арқылы кейіпкердің ішкі сезімдері мен ішкі ойларын талдау. Жалпы, ішкі монологтың тәсілі әлемдік әдебиет пен фольклорда кеңінен дамыған, бай дәстүрге ие, әдебиеттің кез-келген жанрында үлкен көркемдік функцияны орындайтын өзін-өзі көрсетудің дербес құралы болып табылады [1, 32].

Сондай-ақ, ішкі монологтың авторлық және кейіпкерлік түрлері (формалары) бар. Ішкі монолог кейіпкердің ойларын жеткізетін авторлық сөйлеу контекстінде ұсынылуы мүмкін немесе кейіпкердің атынан тікелей сөйлеуге болады. Жоғарыда аталған жұмыстың авторы Г. Пиралиева ішкі монологтардың екі түріне үлкен ғылыми талдау жасады. Олардың біріншісі монологқа айналған сананың шығарманың визуалды өрісіне қатысу дәрежесін анықтауда көрінеді. Оның өзі үш түрлі жағдайда көрінеді. Біріншісі-санадан тыс жүретін ішкі монолог, ерік-жігерден басқа, екіншісі-жартылай саналы, кейде подсознание сәтіндегі ішкі монолог, содан кейін көбінесе ой ағымының тәсілі (ағынның созылуы). Үшіншісі-оның бағытын басқаруға, жүйелі түрде анықтауға қабілетті ойлау процесін білдіретін ішкі монолог. Оның екінші формасы-монолог, онда автордың өзі тікелей оқиғаны, әрекетті талдайды. Екіншісі автордың (оқиғаны баяндайтын адам) оқиғаға қатысатын кейіпкердің монологына қаншалықты қатысатынын анықтауға байланысты. Ішкі монологтың бұл түрі бірінші, екінші, үшінші тұлғалардың кез-келген түрімен тікелей байланысты. Қазіргі заманғы көркем проза-бұл жанрлар мен көркемдік техникаларға бай күрделі әлем. Ол, әрине, рухани әлемі қазіргі өмірдің күрделілігімен, көптеген қарама-қайшылықтары бар жалпы өмір шындығымен тығыз байланысты адам. Ішкі монологтың көркемдік көріністің тәсілі екендігін өнер туындысының кейіпкерінің бейнесін тану тәсілдерінен көруге болады. Өнер туындысындағы кез - келген көркемдік тәсіл – монолог, диалог, портрет, кескін-өнер туындысында ешқандай рөл немесе функция атқармайтыны белгілі. Сондықтан жазушы өз кейіпкерінің ішкі тәжірибесін тек ішкі монолог арқылы ғана емес, сонымен бірге басқа экспрессивті құралдармен өзара байланысты сипаттау арқылы да жеткізеді. Осыған байланысты жазушы өзінің динамикалық психологизмдегі шеберлігін көрсетеді.

Нәтижелер мен талқылау.

Көркем шығарманы жасау барысында автор қандай жағдайларда ішкі монологқа

жүгінетінін талдаңыз. «Үркер» мен «Елең – алаң» - бұл шығарма қазақ әдебиетіне үлкен үлес болып табылады. Біріншіден, жазушының кең кеуделі эпикалық бейнесі, жазу дағдылары жаңа ғана қолданысқа енген сияқты. Екіншіден, шығарманың басты кейіпкері - Әбілқайыр ханның жан азабы, тыныс алу және оралу үшін кең өріс салынғандай авторлық қиялдың ішкі әлемі. Үшіншіден, осы романның жалпы дизайнында қолданылатын көркемдік құралдар өте көп. Шығарманың композициясында келесі жолдың кейіпкері бір бунақтан екіншісіне, жалаңаш баяндаусыз оқиға - кейіпкердің іс-әрекетін бір-бірімен үйлестіре білу, асыра сілтеу, ой мен сюжетті астыңғы жағымен үйлестіре білу, ең бастысы, ол мұның бәрін қайталамай, қайталамай жеткізе алды. XX ғасырдың 80-жылдарында қазақ халқының өз бостандығы мен тәуелсіздігі үшін күресі туралы тамаша туындысын көпшілікке таныстырған Әбіш Кекілбаев жоғарыда аталған ішкі монологтың авторлық және тұлғалық нысандарын зерттеу үшін негіз болды «Үркер», «Елең-алаң» романдарына талдау арқылы көз жеткізуге болады.

Жалпы автор сөзі Әбіш Кекілбаевтың бір-бірінің жалғасы болып келетін «Үркер» мен «Елең-алаң» ол оның романдарында көп көрінеді. Романның басты кейіпкері Әбілқайыр ханның өз халқына қамқорлық жасайтын хан контекстіндегі ішкі тәжірибесі туралы және ішкі монолог кейіпкердің ойларын жеткізетін авторлық сөздер ретінде қарастырылады.... Кеше ол өзінің атына күні бойы көңіл-күйі нашар сияқты қонды... Бұл жаздың тағы бір күні аяқталуға жақын, қайғылы ой қашып кетеді, ал кеше жел құмыранның бетіндей көпіршіктеніп, кермектің дәмін қайтадан тапқандай болды. Мен сол Тай үйінде қатты толқып кеттім бе? ол ойлады. Жақында жылқы досының лоныласына бөленбеді немесе бал жақсы көрінді - әйтеуір оның алдына қойған шарасы табаққа қарамай-ақ еңсерілді. Ол сондай-ақ қасындағы адамдарға қамқорлық жасап, оларды шенгельмен толтырды [2, 41].

Мұнда автордың сөзімен автор өзінің ішкі ойлары мен сезімдерін жеткізеді, өйткені Әбілқайыр кейіпкері досы Тайланның үйінен оралып, оған өзінің ашушы добын береді. Жазушының ақыл-ой қабілеттеріне келетін болсақ, ол өзінің кейіпкерін ойнату кезінде тіл ғылымында кездесетін әртүрлі стилистикалық әдістерді қолдана алды. Көркем шығарманың тілін зерттеу жазушының көркемдік қабілеттерін, оның эстетикалық әлеуетін қарастырудан тұрады. Өнер туындысының тілі - көркем композицияның элементі. Көркем шығарманың стилі-автордың мақсатына сай қолданған тілдік құралдар жүйесі. Олар әдеби бағытқа, шығарманың тақырыбына, образдардың құрылысына, суретшінің шығармашылық ерекшелігіне бағынады. Кейіпкердің даралығын нақты көрсететін тілдік әдістер-диалогтар мен монологтар. Бұл диалог пен монологтың арасындағы айырмашылық, олардың өзіндік сипаттамасы алғаш рет Г.О. Винокур, Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, Л. Г. Якубинскийдің еңбектерінде айтылды.

Кез-келген көркемдік әдіс, өзін-өзі көрсету құралдары, олар жалғыз тұрған кезде ешқандай көркемдік функцияны орындамайтыны белгілі. Шығарманың поэтикасы сөз өнеріндегі әртүрлі көркемдік әдістер мен экспрессивті құралдардың жиынтығы екенін есте ұстаған жөн. Ішкі монолог, әлемдік әдебиеттің алдыңғы қатарында тұрған ой ағыны сияқты көркемдік тәсілдер қазір біздің ұлттық әдебиетімізде пайда болды және көркем ойлау жүйесін кеңейтті. Біз айналысатын мәселе ішкі монолог болғандықтан, біз адамның сезімдері үшін қажет көркемдік әдістерге назар аударуды шештік, мысалы, түсті көру, оның көбеюі, ішкі дауыс, ой ағымы, психологиялық күй, портрет, дауыс тембрі және т. б., олар өкілдік құралдарымен тікелей байланысты. Осы бір үзіндіден біз автордың монологиялық және диалогтық тәсілді қолданғанын көре аламыз.

Орыс ғалымы В. Виноградов көркем шығармадағы кейіпкерлердің түпнұсқа сөзін тек диалог пен диалогтық жеке репликалар түрінде ғана емес, сонымен қатар Монологтар түрінде де жеткізу туралы айтты. Өнер туындысындағы монологтардың табиғаты диалогтың ұзақтығында ғана емес, сонымен қатар диалогтың өзімен салыстырғанда олардың композициялық күрделілігінде және оларға барлық мазмұнға ауызша жауап берудің қажеті жоқ.

Ішкі монолог арманның көрінісімен, оның алдын-ала ойлауымен, ішкі дауысымен, ішкі диалогымен, ой ағымымен, психологиялық күйімен, көзқарасымен, қимылымен, дауыс тоағымен тікелей байланысты. Психологиялық әрекеттерді, ойлар мен сезімдердің құбылыстарын бейнелейтін көркемдік әдістерді қарастыру, олар кейде ерік-жігермен туады, адамдарға толы адамның әртүрлі көңіл-күйіне байланысты. Зерттеуге негіз болған Әбіш Кекілбаевтың еңбектерінде ғалым көрсеткен ішкі монологпен байланысты армандарды көру және елестету тәсілі бейнеленген

Табылған заттар. Тозақ, сораның екінші жағындағы ана! - дейді бала. Егер сізде сұрақтар туындаса, бізге хабарласыңыз. - ол осылай ойлайды."Қорықпа, егер біз осы Қоқысты кесіп өтсек, онда біз тез жетеміз", - дейді бала. Бұл сиқыршылықты ұялшақтықпен басады. Бір сапар, екі сапар. Бұл болды сондықтан біртіндеп жұтылады. Мұнда-тобықтың үстінде... Міне, тізеден сәл төмен... Міне, ол кіндіктен асып түседі... Оның табанынан жалғыз мұзды қар жауады. Әй, сен мені қайда алып келдің? Оның жанында бала жоқ. Анасы қашып кетті. Құмайға батып кететін мұндай сорт жоқ. Ол қоян сияқты атып тастайды. Алайда, іздер одан қашпайды, олар оған қарай жүгіретін адамның іздері сияқты және олар ішке қарай құлайды. Ол оянады [3, 90]. Бір түнге емес, бірнеше түнге созылған Ералы дәмі сол кездегі қазақ халқының мазасыз тағдырын бейнелейді. Кейіпкердің түсі арқылы автор бір ішкі қорқыныш пен қорқыныш, бір жанның тоқырауы, күйреу туралы хабарлайды. Түсінде жазушы тайпалар елінің ханымен болашақ әйелімен танысады және сол кездегі ұғымдар мен нанымдарды тыңдайды. Бопай кейіпкердің ішкі монологын III жағынан ханымды түрлі-түсті етіп бейнелейді. тек арман ретінде емес, адамның ішкі сезімдерінің көрінісі ретінде....

Түн ортасы болды. Алайда, жылу бөтен адамның қозғалмайтын денесіне өтпегенде, ол әлсіз үміт сөнгендей бетін қозғалтып, иегін сипады... Ол түс көрді... Түсінде осы атақты адамның отбасының табалдырығында жануар өлтіріледі... Жануар, ол байқағандай, қасқыр болған... Жон арқасы көк түсті... Одан қан ағып кетпейді, ал сүт ақ түсті... Ол басын шайқап, қолын созды [4, 53].

Баяндау стилінде жазылған прозалық шығармаларда іс-шараға қатысушылардың сөздері келтірілгені белгілі. "Сонымен қатар, прозалық шығармаларда түпнұсқа "төлем" сөзі сөз арқылы берілуі мүмкін. Шығарманың авторы оқырманға ішіндегі кейіпкерлердің құпиялары туралы айтады тауарды жеткізу мүмкіндігі бар. "Батыр" сөзі прозалық шығармада диалог түрінде үнемі кездеседі, диалогтың бөлігі ретінде, кейде реплика түрінде келтірілмейді. Яғни, кейіпкерлердің жеке көшірмелері Авторлық әңгімеге енгізіледі. Кез-келген түрдегі кейіпкер сөзі автордың баяндауына қарсы лингвистикалық жаңа толқын ретінде қабылданады. Өйткені олардың кез келгенінде кейіпкерлердің сөйлеуі мен ойлауының әртүрлі ерекшеліктері сақталады. Осылайша, бір жолдарды пайдалану баяндауды жандандыруға және оқушының көз алдында оқиғаны елестетуге бағытталған. Бұл сонымен қатар кейіпкердің бейнесін толықтырады. Кейіпкердің жеке басын, сөздегі немесе диалогтағы кейіпкердің мінез-құлқын анық көрсететін лингвистикалық тәсіл. Бұл диалогты білдіреді (грек сөзі - әңгіме). Отандық лингвистикада диалогқа арналған көптеген ғылыми еңбектер жарияланды. Егер біз топтағы жалпы диалогпен байланысты жұмыстарды қарастыратын болсақ, онда зерттеу үш бағытта жүретінін көреміз.

- 1) диалог пен монологты салыстыру
- 2) ауызша диалог пен көркемдік диалогты салыстыру
- 3) нақты автордың шығармасындағы диалог сипаты [4, 84].

Өнер туындысындағы диалог пен монолог - сөйлеу формалары. Диалог пен монологтың айырмашылығы, олардың өзіндік сипаттамасы, Г. Винокур, Л. В. Щерба, В. В. Виноградовтың еңбектері де айтылды. Диалог - бұл кем дегенде екі адам арасындағы диалог. Диалогтағы пікірлер бір-бірінен туындайды. Диалогтағы сөйлеу басқа біреудің, басқа сөйлеушінің пікіріне байланысты: ал монологта мұндай тәуелділік жоқ. Грек тілінен аударылған Монолог-бір адамның сөзі. Монолог сөйлеу, сауалнама, жауап беру мақсаттарын

қажет етпейді. Монолог -бұл адамның қалауы бойынша пайда болатын көлемді сөздер кестесі. Ғалым Г. Винокур диалог пен монолог арасындағы айырмашылықты былайша сипаттайды. «Можно определить диалог как особую функционально-стилистическую форму речевого общения, которой свойственны: наличие двухили нескольких участников, обменивающихся речью; более или менее быстрый темп речи когда каждый компонент ее является репликой; сравнительная краткость реплик; лаконичность и эллиптичность построений внутри реплик. Монологическая речь как обратные свойства; односторонний характер высказывания, нерасчитанный на немедленную реакцию; наличие заданности, предварительного обдумывания, обуславливающего длительность, связанность, логическую построенность речи. Кроме того, диалог и монолог могут отличаться тематикой, различным кругом характерных для того и другого предметов обсуждения». «Батыр» сөзі жазушының жеке баяндау стилінің ерекшелігі ғана емес. Бұл кейіпкердің мінезін, аспектілерін, көзқарастарын, психологиясын ашатын жалғыз көркемдік құрал. «Тұлға» сөзі кейіпкердің рухани әдеттерін ашатын шығарманың көркем кестесінің ажырамас бөлігі болып табылады [5,142].

Ішкі монолог - бұл кескінге айтарлықтай үлес қосатын адамның ішкі әлемін ашатын психологиялық құбылыстарды білдіру құралы. Адам күнәкар ойынды Құдайға емес, өзіне жаны жеген жан жарасының аузын жасыру арқылы ғана аша алады. Ол тек өзіне, ішіндегі адамға мойындайды және өзінің барлық құпияларын ашады. Орыс әдебиеттанушысы Д. М. Урнов көркем шығармадағы монологтар арқылы берілетін құбылыс туралы айтады: «Одиночество - основное условие внутреннего монолога: Оставшись один или мысленно обращаясь к самому себе, человек проговаривается. Таково исходное условие всякого, повествовательного самоанализа» [6,3]. Ой, ішкі рефлексия - жалғыздықтың таптырмас серігі. Кейіпкер өз ойларымен, өзімен сөйлесуді шешеді, тек өзі шешеді. Жазушы кейіпкердің өмірін оның қадір-қасиетіне, үміті мен іс-әрекетіне байланысты баяндау барысында бейнелейді. Суретші адам психологиясын, толқуды, өмірдің бұралаң жолындағы толқуды, сананың үздіксіз күресін, сезім күйін шебер бейнелейді. Кейіпкердің аузына сөз салып, ол бейненің табиғатын, оның ойлары мен ішкі құпияларын ашу үшін ішкі монологқа көшеді.

Шынында да, ол осы балаға ұқсайды және аяғының астында айқайлайды? Тайлан бұл туралы ештеңе айтпаған сияқты. Егер сіз бұл туралы көбірек білгіңіз келсе, бұл туралы біздің мақалада көбірек біле аласыз [2, 217].

Қорытынды

Осылайша, жазушы өзінің көркемдік қабілеттерін батыр сөзі арқылы батырдың жанын ашу процесінде қолданды, оның өмірге және қоғамға қатынасы танылды. Шебер суретші біздің ұлттық сипатымызға тән сөйлеу ерекшеліктеріне ерекше назар аударады. Кейіпкердің бейнесі онымен бірге ашылу салмағында артады. Өнер туындысында мыжылған адамдардың тағдыры көп кездеседі. Қиын тағдырлар, сынған жүректер, ойлар, адам жанының құпиялары нақты сипатталған. Бұл кезеңде автордың жеке қолтаңбасы айқын көрінеді. Өнер туындысында кейіпкерлердің табиғаты, ойлау жүйесі, ішкі әлем оның сөйлеуінде көрінеді. Кейіпкердің тілінде өткір драмалық элемент бар. Біз нақты фактілердің көмегімен қазақ көркем прозасында образдар жасаудағы кейіпкерлер тілінің ерекше орнын жүйеледік.

Мақаланы жоғары оқу орындарында оқытылатын пәндерде – арнаулы семинар көркем шығармаларды талдау, әдебиет теориясы мен практикасы және түрлі арнайы семинарлар мен курстар өткізуде қолдануға болады деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Өтениязов С. Кемел ойлы, көркем сөзді шежіре. Дисс... зерттеу жұмысы. Ақтөбе, 2021 ж. 102 б.

2. Бәйішев С. Болашағы мол еңбек. «Үркер» романы 1997 ж. 380 б.
3. Кекілбаев Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. Алматы. Өлке. Т.3. 2018. 400 б.
4. Кекілбаев Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. Алматы. Өлке. Т.4. 1999. 464 б.
5. Ахтанов Т. Ант. Драма Алматы: «Жазушы» баспасы, 1973. 411 б.
6. Ақмұрзиев А. Бопай ханым// Атырау газеті. 10 қыркүйек 2019ж.

Referens list:

1. Oteniyazov S. Kemel oyi, korkem sozdi shezhire //Diss. zertteuzhumisi. Aktobe, 2021. 102 b.
2. Bayishev S. Bolashagi mol enbek. «Urker» romani 1997. 180 b.
3. Kekilbaev A. On eki tomdikshigarmalar zhinagi. Almati. Olke. T.3.2018.400 b.
4. Kekilbaev A. On eki tomdikshigarmalar zhinagi. Almati. Olke. T.4. 1999.464 b.
5. Akhtanov T. Ant. Drama Almati: «Zhazushi» baspasi, 1973.411 b.
6. Akmurziev A. Bopay khanim// Atirau gazeti. 10 kirkuyek 2019.

жауапты автор туралы мәлімет (толық аты жөні, жұмыс орны, телефон, электрондық поштасы) Бескемпирова Гульжан Кенесовна - «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасының аға оқытушысы, М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан +7 (707) 505-9471, gulzhan.beskempirova@auuezov.edu.kz